

Stanisława Sochacka

Państwowy Instytut Naukowy-Institut Śląski w Opolu

Opole

s.sochacka@instytutslaski.com

Etymologia nazwy *Wschowa* w świetle kontaktów językowych polsko-niemieckich

Abstrakt: Celem pracy jest przedstawienie nowego spojrzenia na pochodzenie nazwy *Wschowa* w kontekście dziejów miasta jako grodu obronnego, położonego na ważnym szlaku handlowym, łączącym ziemię wschowską z Saksonią. Już od XIII wieku większość mieszkańców była obcego pochodzenia, z liczną przewagą Niemców, o czym świadczy niemiecka nazwa miasta *Frauenstadt* (miasto Pani), nawiązująca do patronki kościoła pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny. Praca składa się z trzech części: tła historyczno-topograficznego, prezentacji materiału źródłowego w formie zapisów polskich i niemieckich oraz analizy rozwoju nazwy w środowisku językowo mieszanym. Nazwa *Wschowa* jest formą zniekształconą, co odzwierciedlają silne wahania nazwy, np. *Veschow*, *Wyschow*, *Szowa*, *Uschowa* w zakresie pisowni i wymowy. Była to stara nazwa **Wyszów* od wyrazu *wyszny* 'wyższy' odnosząca się do nazwy grodu położonego na bagnach w dolinie Baryczy, usytuowanego na sztucznie usypanym wzgórzu, z zamkiem murowanym.

Słowa kluczowe: nazwy miejscowe, etymologia, historia, geografia

Abstract: The etymology of the name *Wschowa* in the light of Polish and German linguistic contacts. The goal of this article is to look at the origin of the name *Wschowa* from a new perspective, taking into consideration the town's history. *Wschowa* used to be a gord located on a very significant trade route that connected its lands with Saxony. From the 13th century, most of the residents were immigrants, with a predominance of Germans. Evidence for that can be found in the German name of the city – *Frauenstadt* (Lady's Town) which refers to the Virgin Mary. This article consists of three parts: a historical and topographical background, a source material presentation in the form of Polish and German notations and an analysis of the name's development in a linguistically complex environment. There are many variations of the name *Wschowa* (e. g. *Veschow*, *Wyschow*, *Szowa*, *Uschowa*) that differ both in writing and pronunciation. They reflect the fact that *Wschowa* is a very distorted version of its first form – **Wyszów*. The name **Wyszów* (from the word *wyszny* 'taller') refers to the name of the gord that was located on wetlands in the Barycz Valley and situated on an artificial hill with a brick castle.

Keywords: place names, etymology, history, geography

W nazewnictwie polskim i słowiańskim jest wiele takich toponimów, które w potocznym użyciu zatraciły swą wyrazistość znaczeniową i uległy trwałym przekształceniom. Najwięcej tego typu nazw można znaleźć na terenach pogranicznych, gdzie krzyżowały się wpływy polsko-niemieckie czy łużycko-niemieckie. W tej grupie nazw mieści się nazwa *Wschowa*, która w swym dzisiejszym brzmieniu przez wielu badaczy uznana została za niejasną.

Wyjaśnianie nazw zniekształconych nie należy do łatwych. W trakcie rozwoju językoznawstwa metodologia badań onomastycznych doprowadzona została do znacznego udoskonalenia. Ogólnie ich wyniki można sprowadzić do czterech postulatów ściśle ze sobą powiązanych. W myśl tych wytycznych wartościowa analiza onomastyczna powinna spełniać kilka warunków: 1. musi opierać się na solidnej dokumentacji źródłowej, ukazującej rozwój nazwy od postaci wyjściowej do współczesnej; 2. powinna wydożyć zmiany głosowe i słowotwórcze; 3. konieczna jest rekonstrukcja tła historyczno-geograficznego ukazująca fakty i szczegóły panujące w okresie powstania osady. Jest to tzw. Realprobe; 4. ważna jest psychologia nadania nazwy zgodna z ogólnym charakterem i atmosferą okresu, w jakim nazwa powstała (Lutterer 1984, 22–23). Realizacja tych wytycznych otwiera drogę do przenikania tajemnic kryjących się w nazwach ciemnych. W myśl tych założeń, jak się wydaje, udało się zmniejszyć trudności interpretacyjne nazwy *Wschowa*. Ważnym elementem naszych rozważań stała się rekonstrukcja dziejów miasta w aspektach interdyscyplinarnych.

Z dziejów *Wschowy*

Wschowa – dziś miasto w pow. nowosolskim, w woj. lubuskim, historycznie należała do Śląska, Czech, a później do Wielkopolski, a więc przechodziła z rąk do rąk. Pierwotna osada, położona na ważnym szlaku handlowym: Łużyce–Śląsk–Wielkopolska, zaplanowana była przez Kazimierza Wielkiego i jego następców Augusta II Mocnego i Augusta III jako ośrodek strategiczny, chroniący cenne zasoby produkcji i handlu. Późniejsi królowie polscy promowali *Wschowę* do rangi niekiedy drugiej stolicy Polski. Zamierzali bowiem stworzyć ważny szlak, łączący ziemię wschowską z Saksonią (Dreznem), lecz sprzeciwiali się temu Branderburczycy i Habsburgowie. W XIII w. ów trakt nosił miano „drogi poznańskiej” (Weyman 1953, 211).

Lokacja miasta *Wschowy* miała miejsce przed 1273 r., gdy należała ona do Piastów śląskich. W 1343 r. została włączona do Królestwa Polskiego przez Kazimierza Wielkiego i była traktowana jako miasto królewskie mające liczne przywileje. Od XVI w. wymieniano *Wschowę* wśród najzasobniejszych miast w skali całego kraju. Do wzrostu gospodarczego ziemi wschowskiej, poza dobrą jakością gleb, przyczyniło się powszechne przenoszenie wsi na prawo niemieckie. O zamożności najbliższej okolicy *Wschowy* świadczy istnienie tam wielu kościołów gotyckich. *Wschowa* po lokacji miasta, jako punkt o dużym znaczeniu militarnym, a z czasem i gospodarczym, cieszyła się stałym poparciem władców polskich.

W dziejach rozwoju przestrzennego miasta wyróżnia się kilka okresów. Dla naszych rozważań interesujące są dwa etapy: przedlokacyjny do 1273 r. i lokacyjny do 1548 r., kiedy miasto otrzymało zezwolenie królewskie na budowę poza murami Staro Miasta (Nowakowski 1994, 76).

Zacznijmy od informacji na temat ośrodka, który istniał w najstarszym okresie, przed lokowaniem *Wschowy* na prawie magdeburskim. Pierwsza historyczna wzmianka z 1240 r. dotyczy grodu, który był najwcześniejszym elementem fortyfikacji (Wróblewska 1970, 443). Prawdopodobnie był już tam zamek murowany. Usytuowanie grodu na granicy Wysoczyzny Leszczyńskiej i Pradoliny Barycko-Głogowskiej w terenie

bagnistym w pobliżu drogi (na sztucznie usypanym wzgórzu) wskazuje, że już w czasach wczesnohistorycznych istniał tu punkt obrony, który dopiero w 1240 r. został wymieniony w źródłach. Gród zajmował stanowisko wyizolowane w stosunku do zespołu miejskiego. Przypuszcza się, że początkowo uznawano bagna otaczające miasto za wystarczającą obronę. Występowały one gęściej od wschodu, południa i południowego zachodu. Natomiast od strony północno-wschodniej rozciągał się górzysty i lekko zalesiony teren, na którym skupiało się najstarsze osadnictwo przedmiejskie. Warunki te stanowiły dogodną sytuację dla akcji wroga i wymogły rozpoczęcie budowy murów. Pierwotny gródek położony był w niewielkim oddaleniu od wsi Przyczyna, w tym samym miejscu, gdzie znajdują się dziś pozostałości po grodzie historycznym. Pełnił on funkcję obronną przy „drodze poznańskiej”. Zdaniem Grażyny Wróblewskiej (Wróblewska 1970, 487) gródek wschowski istniał wcześniej niż lokacja miasta, przy najmniej od 1248 r.

Przywilej lokacyjny dla *Wschowy* nie zachował się – widocznie spłonął w czasie dewastujących miasto pożarów. W 1273 r. była ona już na pewno miastem, co wynika z dokumentu, w którym Przemysław II, książę wielkopolski, nadał prawo niemieckie wsi Przyczyna (prawdopodobnie chodziło o obecną wieś Przyczyna Górna). *Wschowa* została tu wymieniona jako *civitas adiacens* czyli „miasto przylegające” (KDW I, nr 453). W 1290 r. książę głogowski Henryk I wydał dokument potwierdzający posiadanie przez *Wschowę* 15 łanów we wsi Przyczyna (Ratajewska 2007, 11). W dokumencie tym występuje po raz pierwszy niemiecka nazwa miasta – *Frovenstat* (*Frauenstadt*). Pierwsza, niekwestionowana wzmianka o *Wschowie* pochodzi z 1248 r. *Wschowa* była miejscem wystawienia dokumentu dla klasztoru cystersów w Obrze przez dwóch książąt śląskich – Bolesława i Henryka, synów Henryka Pobożnego. Czytamy tam: „*Bolezlaus et Henricus duces Zlesie et Polonie 1248. s. d. in Veschov; monasterio in Obra thabernam suam in Glogow conferunt. Datum in Veschov*” (Ratajewska 2007, 11). W 1289 r. *Wschowa* była już grodem kasztelańskim. Godność kasztelana sprawował bliżej nieznanymi Wierzbietą. Z 1298 r. pochodzi najstarsza wzmianka o wójcie wschowskim. Urząd ten pełnił wówczas niejaki Szyban. Miasto miało własną pieczęć, która przedstawiała postać siedzącej na tronie Najświętszej Marii Panny z Dzieciątkiem Jezus. Pochodziła ona z 1310 r. Jest to najstarsza z zachowanych pieczęci miasta. Pod tym wezwaniem istniał kościół we *Wschowie* poświęcony w dokumentach kościelnych w 1345 r. (Nowacki 1964, 442). Pierwsza wzmianka o plebanii wschowskiej pochodzi z 1326 r., co przemawia za istnieniem kościoła już w końcu XIII wieku, a najpóźniej w początkach XIV w. Przypuszcza się, że kościół farny pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny wybudowano w związku z lokacją miasta między latami 1248–1273.

Początki *Wschowy* są bezspornie związane z historią Polski. Średniowieczny plan tego miasta – jak podaje Grażyna Wróblewska – miał reprezentować wysoki poziom koncepcji urbanistycznej (Wróblewska 1970, 446). Wzorem dla ówczesnych architektów mogła być śląska szkoła miernicza oddziaływująca na bliskie sąsiedztwo Wielkopolski (Pudełko 1964, 125).

Podsumowując powyższe informacje historyczno-archeologiczno-topograficzne, możemy przyjąć, że najstarsza postać nazwy *Wschowa*, brzmiała *Wyszów (*Veschow*, *Wyszow* 1310) i odnosiła się najpierw tylko do gródka, a później została przeniesiona

na nazwę wsi. Na miejscu przedlokacyjnego grodu wybudowano zamek otoczony potężnym murem i podwójną fosą. Gródek – ściśle połączony z umocnieniami miejskimi, zajmował stanowisko nadrzędne w stosunku do osady, a później miasta (Wróblewska 1954, 586). Był widowym wyrazem władzy, pełniącym funkcje strażnicze przy szlaku handlowym. Niektórzy historycy i architekci sugerowali, że gród służył celom refunkcyjnym (tj. jako schronienie dla ludności w chwili zagrożenia). W tym kontekście zrodzić się mogła etymologia ludowa wiążąca nazwę *Wschowa* z „chowaniem się”. Wydaje się, że wyjaśnienie genezy pierwotnej nazwy jako *Wyszów należy szukać w motywacji topograficzno-kulturowej, w powiązaniu z historią regionu i dokumentacją źródłową, która pozwala właściwie odczytać zapisy historyczne naszej nazwy i ustalić jej pierwotne brzmienie.

Material źródłowy

Zebrany materiał zostanie tu przedstawiony w porządku chronologicznym, poczynając od najdawniejszych zapisów z podziałem na dwie grupy: zapisy polskie i niemieckie według fonetyczno-graficznych sposobów zapisywania.

Zapisy polskie

- 1240 – pierwsza historyczna wzmianka bez nazwy, dotycząca grodu: *castris ac fortalitis* KDW I, nr 275,
 1245 (?) – *Veschov* NMP, 271,
 1248 – *in Veschov* SU, II, 223,
 1273 – nadanie prawa niemieckiego przyległej do *Wschowy* wsi Przyczyna. Nazwa *Wschowa* tu nie występuje tylko łac. *civitas adiacens* (miasto przylegające) KDW, I, nr 453.
 1289 – *de Vschow* NMP, 271,
 1300 – *Veschowam, Weschowa* CS, XIV, 161,
 1307 – *Fraustadt pol./ nisch / Wschowa* CS, XIV, 273,
 1310 – *Wyschow* CS, XVI, 175,
 1319 – *Wischenow* KDW, I, nr 1015,
 1333 – *von Schowa (richter Wschowa, der polnische Name für Fraustadt)* CS, XXII, 180,
 1345 – *Vschowa* KDW, III, 1289,
 1399 – *in Wszchowa* CS, VI, nr 376,
 1409 – *de Wschowa* KDW, II, 1665,
 1418 – *oppidi in Wschowa* CS, VIII, 838,
 1566 – *Schowa* J, III, 1.

Zapisy niemieckie

- 1290 – *in Frowenstadt civitatem* SU, V, 378,
 1298 – *de Wrowenstaht* SU, VI, 280,
 1307 – *territorio Vrowenstatiensis* CS, XIV, 276,
 1310 – *Stadt Vrowinstat* CS, XVI, 182,
 1313 – *Vroenstst* CS, XVI, 252,
 1327 – *Fraustadt* CS, XXII, 26,

- 1327 – *Vrowenst/adt*/ CS, XXII, 124,
 1335 – *Fraustadt* CS, XXIX, 49,
 1337 – *Stadt Frowenstat* CS, XXIX, 149,
 1337 – *Ffrawenstad* NMP, 271,
 1380 – *Frauwinstat* CDL, III, 63,
 1563 – *Frauenstadt* CS, XXXIII, 46,
 1580 – *oppidi Frauenstadt* J, III, 7,
 1580 – *Vroenstadt* J, III, 1,
 1666/67 – *Fraustadiensis* J, I, 734.
 1687/88 – *Fraustadt* J, III, 502.

W różnych źródłach notowane są jeszcze inne warianty graficzno-fonetyczne polskiej nazwy *Wschowa*, por. np. SG, XIV, 63: *Czchowa*, *Schowa*, *Unschowa*, *Uschovia*, *Uschovia*. Ich mnożenie nic już nie wnosi dla rozwiązania zagadkowości nazwy, gdyż są one nieregularne. Świadczą jedynie jak trudna była wymowa tej nazwy w komunikacji niemieckojęzycznej.

Jak z przytoczonego materiału wynika, najstarszy zapis polski najpewniej pochodzi z XIII w. (1248 *Veschov*) i odzwierciedla zmianę graficzną *y:e*. Od XIII wieku omawianą nazwę zapisywano w grafii niemieckiej: *Wÿschow*, *Weschowa*, *Wischenow*, *We-schowam* obok form skróconych *Schowa*, *Wschowa*. W XV w. regularnie zaczyna występować nazwa *Wschowa* (czytana po polsku: *W-s-ch-o-wa*). Wypływałby stąd materiałowo potwierdzony wniosek, że dzisiejsza forma *Wschowa* wykrystalizowała się ostatecznie w XV w. na skutek fałszywej dekompozycji nagłosowego *Wÿsz-*. Najstarsze zapisy wyraźnie wskazują na fonetyczne brzmienie nazwy w postaci **Wÿszów*, w przypadkach zależnych zapisywana *Weschowam* (rzadko), potem *Wschowa*, z dopełniacza, z pominięciem samogłoski *-y*.

Nazwa niemiecka *Frovenstat* poświadczona w 1290 r. świadczy, że żywioł niemiecki był tu już panujący. Nazwa oficjalna *Frauenstadt*, tj. „miasto Pani” nawiązuje do najstarszego kościoła we *Wschowie* pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny. Jest więc nazwą kultową mającą swe potwierdzenie w wizerunku pieczęci miasta, przedstawiającą postać siedzącą na tronie Najświętszej Marii Panny z Dzieciątkiem Jezus (Nowacki 1964, 443). Zanim przejdziemy do szczegółowej analizy lingwistycznej nazwy *Wschowa*, zapoznajmy się z dotychczasowymi jej interpretacjami.

Stan badań

Piśmiennictwo poświęcone dziejom *Wschowy* jest dość obfite. Większość prac stanowią publikacje w języku niemieckim (Wróblewska 1954, 436), szczególnie ważne dla dziejów przestrzennych miasta, ale i tam można znaleźć wzmianki o pochodzeniu nazwy i czasie powstania osady.

W historiografii niemieckiej początki osady datuje się na 1150 r., a jej etymologię wiąże się z położeniem na wzgórzu (Bergungsort), jako spokojnym, ustronnym miejscu, gdzie chowały się kobiety z dziećmi (Braune 1889, 3). Często powtarzana jest w historiografii polskiej informacja, że w *Bulli gnieźnieńskiej* (1136) zawarta jest wzmianka o *Wschowie*, co nie jest zgodne z prawdą (Ratajewska 2007, 11). W zabytku tym brak jakichkolwiek wiadomości o tej nazwie (Bańkowski 1984, 183–189).

Powojenny polski dorobek na temat genezy nazwy *Wschowa* jest skromny, ale treściwy. Niestrudzony prof. Stanisław Rospond w swej serii prac poświęconych nazwom zagadkowym próbował jako pierwszy ustalić pierwotną nazwę *Wschowy*. Jego zdaniem jej właściwa postać brzmiała **Wieszów (Veschow)*, a więc n. dzierz. od n. os. *Wiesz* <zdrob. od *Wielisław, Wielebor*, a następnie zniekształcona w środowisku niemieckim. „Niepodobna wyjaśnić – pisze autor – tego toponimu jako **Wschowa*” (Rospond 1950, 3–5). Na plus należy zaliczyć autorowi to, iż dopuszczał wtórną polonizację formy zniemczonej *Wschow*, polegającą na literalnej wymowie *-sch-* jako *s+ch*, czyli *W-s-ch-owa*, a następnie kojarzoną z czasownikiem *schować*, por. warianty polskie *Schowa*, w *Schowie*. Od XIII w. zgermanizowana nazwa polska została zapomniana, gdyż w użyciu była nazwa niemiecka.

W podobnym duchu pisali o wielkopolskiej nazwie Kazimierz Rymut (NMP 1980, 271), Karol i Zofia Zierhofferowie (Zierhoffer, Zierhoffer 1987, 170–171) i Maria Malec (Malec 2003, 269–270). Krok dalej poszedł Karol Zierhoffer podając w wątpliwość domniemaną nazwę **Wieszów* i możliwość jej przejścia w formę *Wschowa*. Nie zaproponował jednak innego rozwiązania.

Tymczasem prawdopodobieństwo znalezienia nowego objaśnienia tej nazwy rysuje się całkiem realnie.

Rozwój nazwy w kontekście bilingwalnym

Doszedłszy do wniosku, że niejasna w swym pochodzeniu i znaczeniu postać nazwy *Wschowa* może być poprawnie pod względem fonetycznym wyprowadzona z pierwotniejszej nazwy **Wyszów*, zastanówmy się zatem nad czynnikami oddziałującymi na ten proces ewolucyjny. Na pierwszym miejscu należy wymienić czynnik zewnętrzny – obcy. Była to wczesna kolonizacja niemiecka skutkująca silnym zróżnicowaniem etnicznym wszystkich przedlokacyjnych osad wielkopolskich. W XIII w. około 90% mieszkańców *Wschowy* należała do ludności niemieckojęzycznej. Decydowało o tym położenie w strefie nadgranicznej, przy ważnym szlaku handlowym. Pod rządami książąt śląskich, szybko się germanizujących, ludność niemiecka była uprzywilejowana, co zachęcało do osiedlania się Niemców. Od XV wieku mieszkańcy miasta zaczęli też interesować się nauką Lutra. Wielokulturowość i różnorodność wyznaniowa nasilała się z każdym wiekiem (Nowakowski 1994, 35).

Drugim czynnikiem wewnętrznójęzykowym była derywacja fleksyjna, która wyeliminowała w przypadkach zależnych nazwy *Wyszów* samogłoskę nieakcentowaną *-y*.

Mówiło się: *Wyszów – idę do Wyszowa > idę do Wszowa*. W obcym środowisku językowym nazwa **Wyszów* oderwała się od swej podstawy *wysz-* ulegając wtórnym skojarzeniom. Niemcy przejęli n. *Wschowa* z dopełniacza *do Wschowa*, co spowodowało przeniesienie formy z *-ów* do form na *-owa*: *Wysz-ów – Wsz-owa* (zmiana paradygmatu rodzaju męskiego na rodzaj żeński).

Materiał historyczny z różnych okresów dostarcza dość przykładów na zanik (synkopę) samogłosek wysokich i średnich w języku polskim por. np. *Golikowice > Golkowice, Soboniowice > Sobniowice, Bochynia 1198 > Bochnia (1243)*, (Lubaś 1968, 193).

Uproszczeniu samogłoski *-y-* w nazwie *Wyszów* sprzyjał jednak bardziej kontakt z językiem niemieckim. W nazwach geograficznych Śląska, Pomorza, Wielkopolski

skracanie nazw przebiegało lawinowo por. np. nazwę *Muchobor* > *Muchbor*, *Gniechowice* > *Gniechwitz*. Redukcji ulegały zwłaszcza grupy samogłoskowe. Tego typu zmiany nazewnicze były częstą praktyką skrybów średniowiecznych.

Synkopa polegająca na eliminacji samogłoski słabej fonetycznie (w sylabie nieakcentowanej) należy do zjawisk często prowadzących do zerwania związku formalnego i semantycznego z podstawą wyjściową (bazą leksykalną). Nazwa *Wschowa* zatem oddaliła się od swej podstawy *wysz-* i zbliżyła do pnia *schować*.

Nowa n. *Wschowa* została zatem sztucznie wyabstrahowana z przypadków zależnych w procesie derywacji fleksyjnej: *Wyszów* > *idę do Wyszowa* > *Wszowa*, przez Niemców zapisywana na sposób niemiecki *Wschowa*.

Powrót do nazwy *Wyszów stał się już niemożliwy. Nazwa została zapomniana. Natomiast nowa nazwa *Wschowa* została wskrzeszona drogą wtórnej polonizacji i czytana literowo jako dwudźwięk *s + ch* (tj. *W-s-ch-owa*). Nagłosowe *W-* (*schowa*) wyuczane było jako przyimek *W-*. Wyrażenie: *w Wschowie* zaczęto dzielić jak: *w Schowie*. Forma *Schowa* była też używana oficjalnie w polskich dokumentach. Słowiańskie nazwy zawierające zbitki spółgłoskowe często były upraszczane, por. pol. *Zgorzelec* > *Gorzelec* (*Görlitz*). Jest to tzw. błędna dekompozycja.

Podsumowanie

Reasumując powyższe rozważania możemy stwierdzić, że nazwa *Wschowa* stanie się wytłumaczalna, kiedy przyjmiemy pogląd, że pierwotnie brzmiała *Wyszów a nie *Wieszów.

Wywód taki jest usprawiedliwiony zarówno lingwistycznie, jak i historycznie. Forma *Wyszów określała nazwę grodu, położonego na wzniesieniu od wyr. *wysz* 'wyższy'. Przy nazwach grodów powinno się w silniejszym stopniu uwzględniać stronę fizjograficzną, a więc znaczenie topograficzne niż dzierżawcze, por. częste w Słowiańszczyźnie nazwy grodów typu *Wyszogród*, czes. *Wyšehrad* od *vyšní*, *vyšný* 'górný' (Machek 1957, 528). Nazwy od wyr. ps. **vys6-* pol. *wysoki*, dawne *wyszny*, nowsze *wyźni* (pod wpływem *niżni*) oznaczały obiekty położone najwyżej na przeciw sąsiadującej osady. Wokół wielkopolskiego grodu o nazwie *Wyszów rozwinęła się osada handlowo-przemysłowa o tej samej nazwie. Przenoszenie nazw z jednego obiektu na drugi było powszechnym sposobem nazewniczym. Dalsze koleje losu nazwy w środowisku językowo mieszanym spowodowały jej deformację w zakresie grafii i wymowy.

Jako stara n. pol. *Wyszów najpierw została przeniesiona do systemu języka niemieckiego i w krzyżujących się procesach fleksyjno-derywacyjnych powstała niemiecka postać *Wschowa* przez Niemców wymawiana *Wszowa*, a przez Polaków czytana *W-s-ch-owa*, a następnie powtórnie zrekonstruowana substytucyjnie i przeniesiona do języka polskiego. Nazwy w środowiskach etnicznie złożonych uzależnione są od kilku czynników: 1. Kto je wymawia; 2. Kto je zapisuje; 3. W jakim języku oficjalnie się je używa. Jeśli ludność żyjąca na tym terenie miała charakter mieszany, to i mieszane będzie jej nazewnictwo.

Nazwa *Wschowa* jest przykładem spontanicznego bilingwizmu, na której wycisnął zasadnicze piętno język niemiecki. O takich nazwach mówimy, że są to kryptogerma-

nizmy. Przykładem identycznej nazwy jest *Dobrodzień* – pierwotnie *Dobrocin*, zmieniony jako *Gutentag*, a po 1945 r. spolszczony jako *Dobrodzień*.

Rozwiązanie skrótów źródeł

CDL, *Codex diplomaticus Lusatiae*, I, Görlitz 1854.

CS, *Codex diplomaticus Silesiae*, VI–XXVI, Breslau 1865–1911.

Jungnitz J., *Visitationsberichte der Diözese Breslau. Archidiakonat Breslau, Oppeln, Liegnitz, Glogau*, I–III, Breslau 1902–1905.

KDW, *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, red. I. Zakrzewski, I–III, Poznań 1877–1880.

NMP, Rymut K., *Nazwy miejscowe Polski*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980.

SG, *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, XIV, 2, pod red. H. Sulimirskiego i B. Chlebowskiego, Warszawa 1895.

SU, *Schlesisches Urkundenbuch*, II–VI, Wien–Köln–Graz 1977–1998.

Literatura

Bańkowski A. (1984), *Wątpliwe lekcje nazw miejscowych i wodnych w Bulli gnieźnieńskiej*, *Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego. Filologia Polska. Prace Językoznawcze* X, s. 183–189, Gdańsk.

Braune A.G.W. (1889), *Geschichte der Stadt Frauenstadt*, Frauenstadt.

Lubaś W. (1968), *Nazwy miejscowe południowej części dawnego województwa krakowskiego*, Wrocław–Warszawa–Kraków.

Lutterer I. (1984), *Miejsce etymologii w pracy onomastycznej*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego. Filologia Polska. Prace Językoznawcze” X, Gdańsk, s. 21–25.

Machek V. (1957), *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praha.

Malec M. (2003), *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Polski*, Warszawa.

Nowacki J. (1964), *Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, Poznań.

Nowakowski J. (1994), *Wschowa i Ziemia Wschowska w dawnej Polsce: (do roku 1793)*, Białystok.

Pudelko J. (1964), *Działka lokacyjna w strukturze przestrzennej średniowiecznych miast śląskich XIII w.*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, z. 2., 125–211.

Ratajewska B. (2007), *Kalendarium dziejów Wschowy*, Wschowa.

Rospond S. (1950), *Ze studiów nad polską toponomastyką VI. Wschowa*, „Język Polski”, XXX, nr 1, 5–9.

Weyman S. (1953), *Zagadnienie dróg w Wielkopolsce od X do XVIII w.*, „Przegląd Zachodni”, nr 6–8, 194–248.

Wróblewska G. (1954), *Mury obronne Wschowy*, „Przegląd Zachodni”, nr 11–12, 583–599.

Wróblewska G. (1970), *Wschowa*, [w:] *Studia nad początkami i rozplanowaniem miast nad środkową Odrą i dolną Wartą*, pod red. Z. Kaczmarczyka i A. Wędzkiego, Zielona Góra.

Zierhoffer Z., Zierhoffer K. (1987), *Nazwy miejscowe Wielkopolski*, Poznań.